

Puolanka 2020

Kongasjärven ranta-asemakaavan
arkeologinen inventointi

Hans-Peter Schulz 23.2.2021

KESKI-POHJANMAAN ARKEOLOGIA**PALVELU**

Tiivistelmä

Keski-Pohjanmaan Arkeologiapalvelu suoritti arkeologisen inventoinnin Puolangassa Kongasjärven ranta-
asemakaavan alueella. Työn tilaaja on KimmoKaava Tmi. Maastotyön teki FM/MA Hans-Peter Schulz
22.9.2020 yhteensä 0,5 henkilötyöpäivän aikana.

Inventoinnissa ei löytynyt muinaisjäännös- tai kulttuuriperintökohteita.

Sisällysluettelo

S.

1. Perustiedot.....	1
2. Lähtökohdat ja menetelmät.....	2
2.1 Esiselvitys.....	2
2.2. Maastoinventointimenetelmä.....	4
3. Geologia, topografia ja maisema.....	4
3.1. Maiseman kuvaus ja valokuvat.....	5
4. Alueen aiempi maankäyttö....	6
5. Tulokset.....	7
6. Aineistoluettelo.....	8

1. Perustiedot

Inventointialue: Kongasjärven ranta-asemakaava järven pohjoisrannassa Puolangan keskustaajamasta 32 km etelälounaaseen ja Vaalan keskustasta noin 33 km itään; pinta-ala on yht. 9,8 ha.

Tilaaja: KimmoKaava T:mi

Inventoinnin laji: osainventointi

Kenttätöaika: 22.9.2020, yhteensä 0,5 henkilötyöpäivää

Karttanumerot: TM35-lehtijako, R5112R, R5114L
vanha yleislehtijako, 3441 07

Korkeus: 167,5–171 m mpy

Koordinaattijärjestelmä: ETRS-TM35 FIN -tasokoordinaatisto

Kopio raportista: Museoviraston arkisto (digitaalinen kopio), Pohjois-Pohjanmaan museomuseo (digitaalinen kopio)

Aiemmat löydöt: -

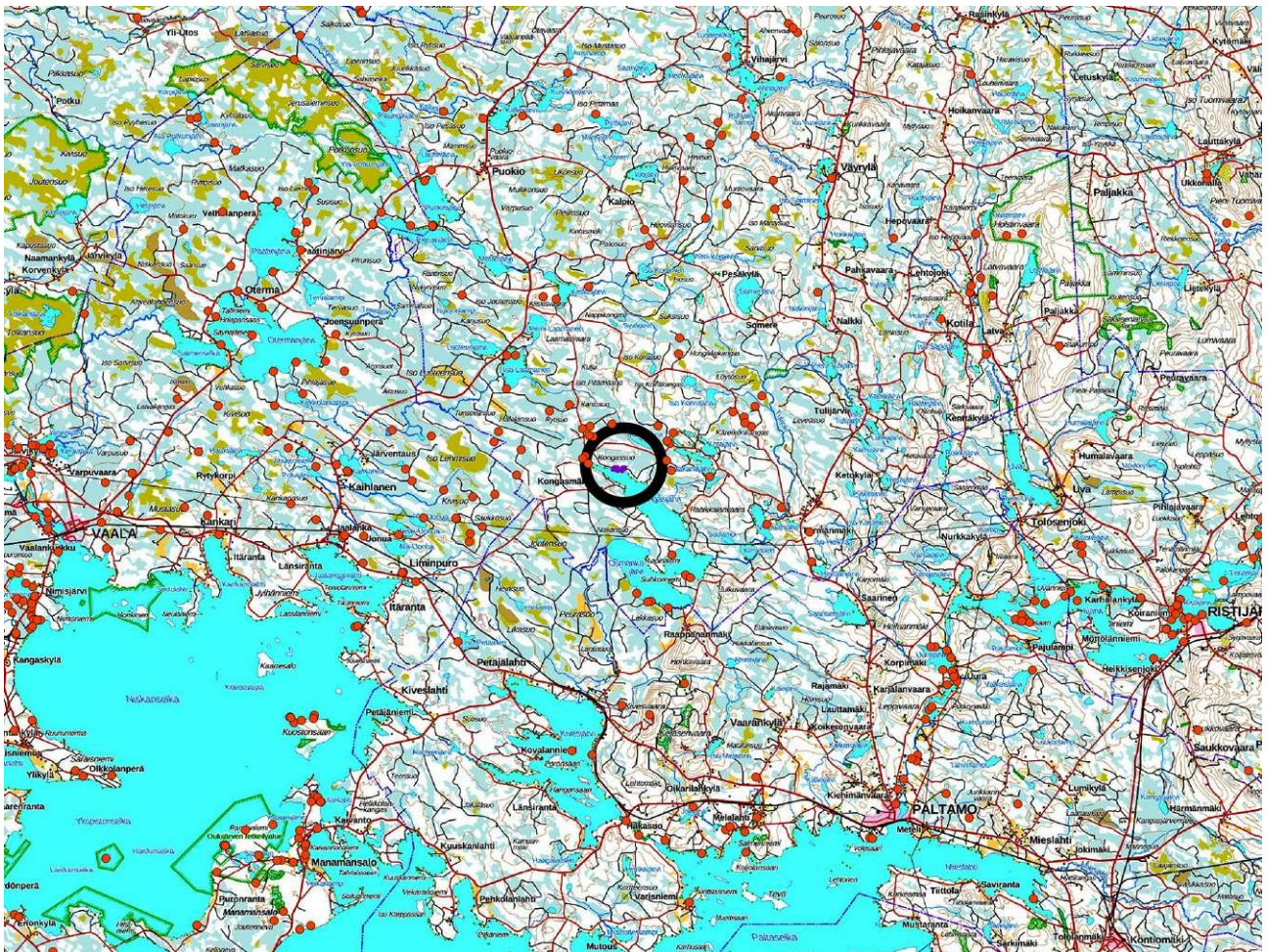
Inventointilöydöt: -

Aiemmat tutkimukset (lähiseudulla):

Katrimaija Mäki vuoti inventointi 1984

Ville Laurila inventointi 2014 KMO - Metsähallitus, Puolangan ja Utajärven kulttuuriperintö-inventointi.

H.-P. Schulz ja Inga Nieminen inventointi 2018, Osmankajärven rantakaavan laajennus
Teemu Mökkönen tarkastus 2019; VARK-hanke.

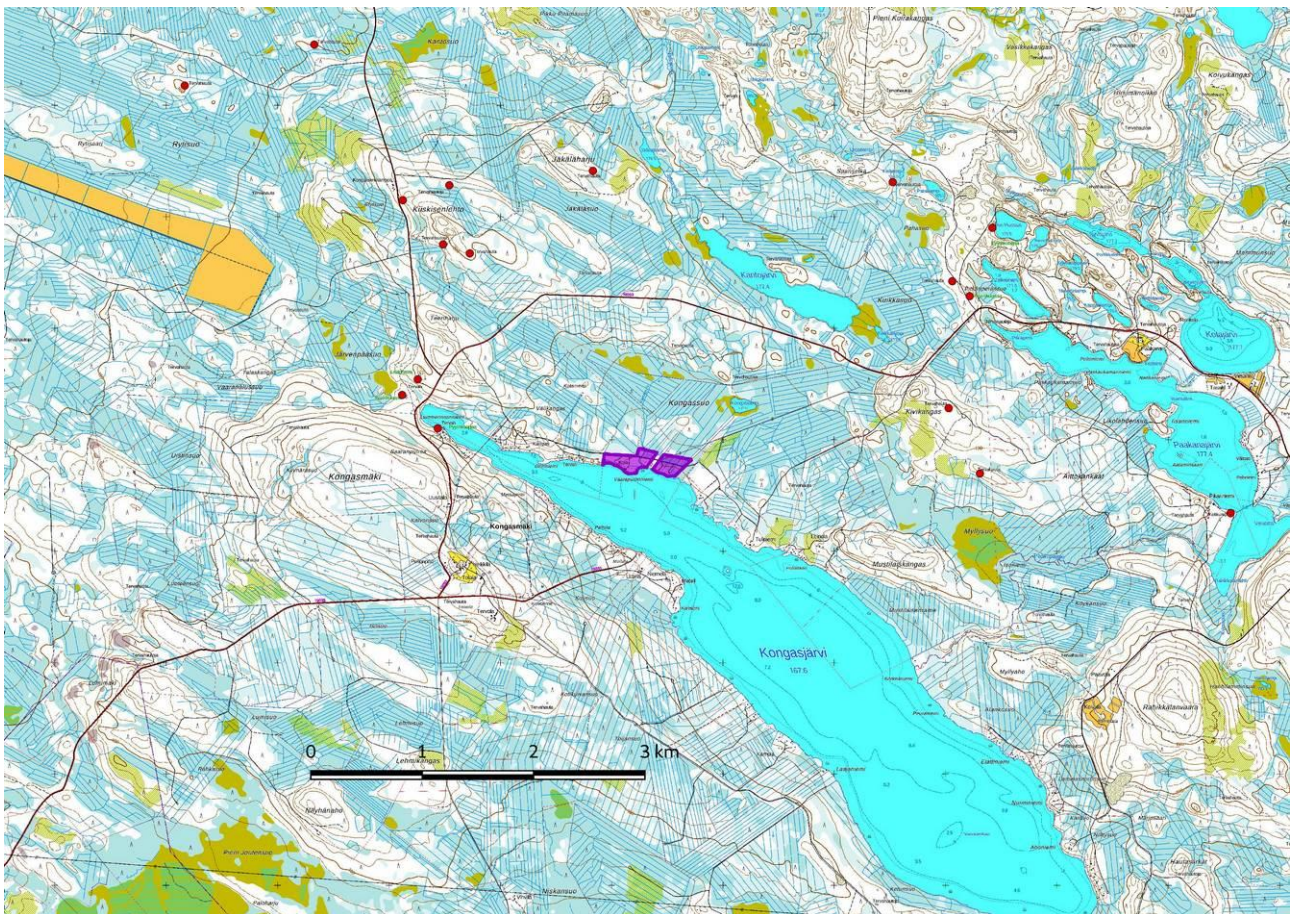
Kartta 1. Kaava-alueen sijainti merkitty mustalla ympyrällä. MJ-rekisteriin merkityt kohteet oransseina pieninä pisteinä. Maanmittauslaitoksen maastokarttarasteri 1: 250 000, 2/2021.

2. Inventoinnin lähtökohdat ja menetelmät

Kongasjärven ranta-asemakaava-alue sijaitsee järven pohjoisrannassa Puolangan keskustaajamasta 32 km etelälounaaseen ja Vaalan keskustasta noin 33 km itään; pinta-ala on yht. 9,8 ha.

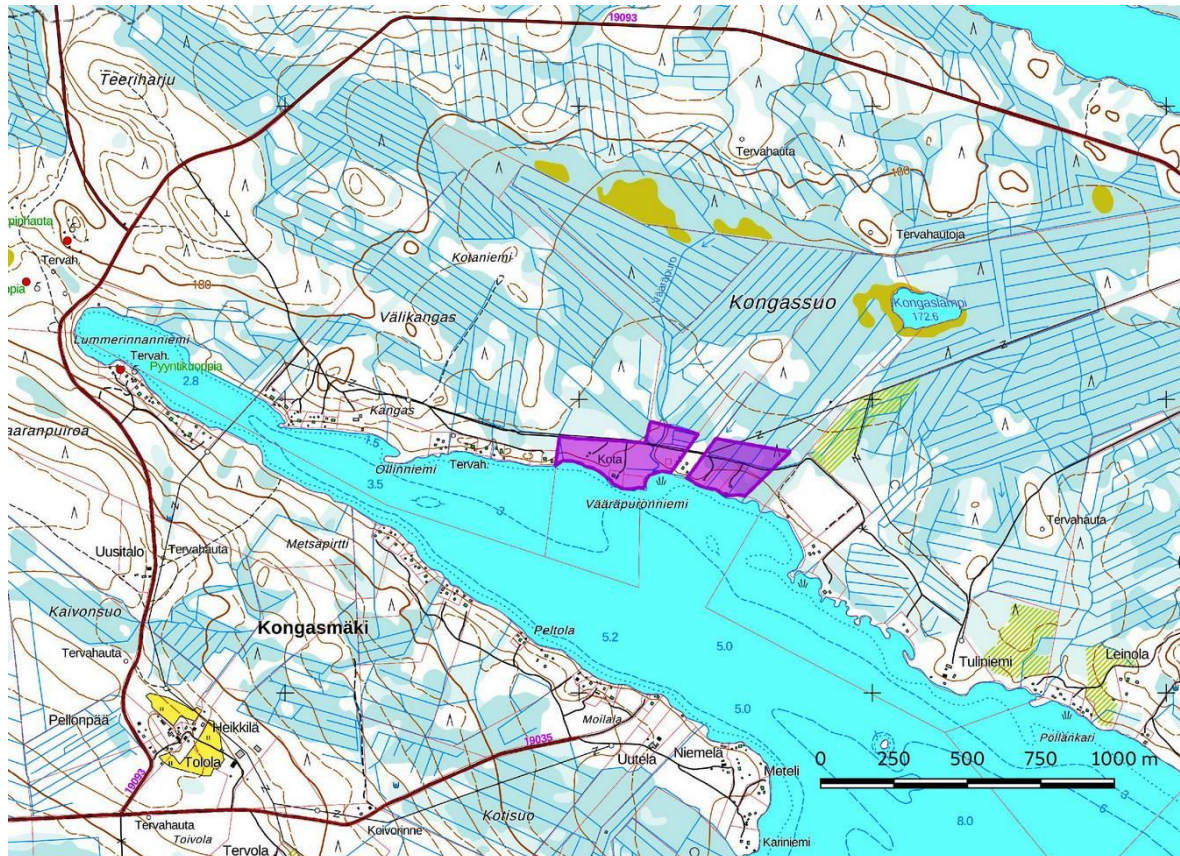
Järven rannalta tai lähellä rantaa on tiedossa kolme muinaisjäännöskohdetta, kaikki järven luoteispäässä kaava-alueesta 1,5 – 2 km länteen. Kaksi on esihistoriallisia pyyntikuoppakohteita: Lummerinnaniemi, jossa kaksi kuoppaa ja kaksi? tervahautaa (mj-tunnus 620010016) sekä Järvenpää, jossa 32 pyyntikuoppaa ja tervahauta (mj-tunnus 620010017); lisäksi on ajoittamaton kivirakenne, Teerineva (mj-tunnus 620010018). Kaava-alueesta 2,5 - 3,5 km itään ja koilliseen on 3 pyyntikuoppakohteita: Pitkänperänsuo 1 (mj-tunnus 1000029060), Kivilampi, (mj-tunnus 1000029178) ja Paakanajärvi N, (mj-tunnus 1000029178). 5 km itään on lisäksi kivikautinen asuinpaikka, Pikarinniemi, (mj-tunnus 620010016). Järven pohjoispuolella on lisäksi useita tervahautoja, joista 9 kpl on merkitty mj-rekisteriin. Lähimmät peruskartalle merkityt tervahaudat sijaitsevat kaava-alueesta 300 m länteen ja 900 m itään.

Kartta 2. Yleiskartta, kaava-alue violetina ja mj-rekisteriin merkityt kohteet punaisena pisteenä. Maanmittauslaitoksen peruskarttarasteri 1:20 000, 2/2021.

2.1. Esiselvitys

Muinaisjäännösten paikallistaminen ja arviointi perustui alueella ja lähiseudulla aikaisemmin tehtyjen arkeologisten selvitysten tuloksiin. Näiden tietojen lisäksi esiselvityksessä käytettiin eri aineistoja, joiden avulla erotettiin muinaisjäännösten sijainnin kannalta relevantit alueet. Esihistoriallisten kohteiden osalta kaukokartoituksessa keskeisiä aineistoja ovat Maanmittauslaitoksen ortoilmakuvat, korkeusmalli sekä laserkeilausaineiston pistepilviaineisto. Laserkeilausmenetelmä tuottaa hyvin tarkkaa tietoa kohteensa pinnanmuodoista, ja sen avulla voidaan paikantaa lähinnä erilaisia kuoppakohteita, kuten asumuspainanteita, pyyntikuoppia, tervahautoja, hiilimiiluja ja isoja vallirakenteita. Historiallisen ajan kohteita etsittiin topografian, kirjallisuustietojen, perimätiedon, paikannimistön ja internetistä löytyvän historiallisen karttamateriaalin avulla. Tarkemmat vanhat kartat seudulta ovat pitäjänkartat vuodelta 1860 vuoden 1972 peruskartat.

Kartta 3. Yleiskartta Kongasjärven luoteisosasta, kaava-alue violetina ja mj-rekisteriin merkityt kohteet punaisina pisteinä. Maanmittauslaitoksen peruskarttarasteri 1:20 000, 2/2021.

Kartta 4. Ortokuva. Kaava-alueen raja violetina viivana. Maanmittauslaitoksen ortokuvat 11/2020.
>wms-server <http://tiles.kartat.kapsi.fi/ortokuva?>

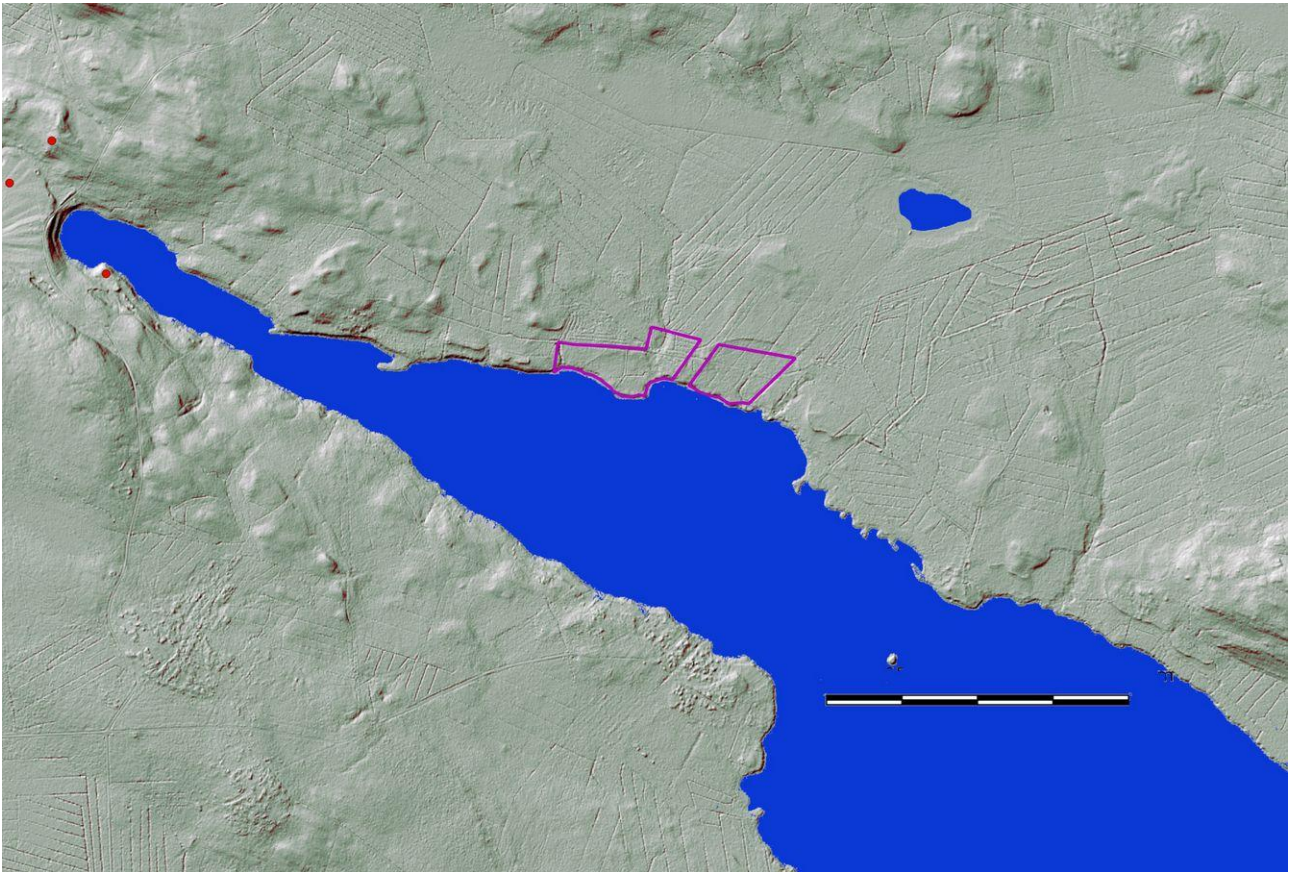
2.2. Maastoinventointimenetelmä

yleistä:

Maastossa arvioidaan koko suunnittelualue ja tarkemmin ne alueet, jotka esiselvityksen perusteella osoittautuvat relevanteiksi mahdollisten uusien muinaisjäännösten löytämisen kannalta. Tähän sisältyy mm. laserkeilausaineistoon perustuvien havaintojen tarkastamista. Inventointi perustuu pääosin silmänvaraisiin pintahavaintoihin. Uusia muinaisjäännöksiä etsitään mm. maanpinnan korkeussuhteiden, maaperän ja poikkeavan kasvillisuuden perusteella. Mahdollisten kulttuurikerrosten toteamiseksi ja rakenteiden iän (resenti < > muinaisjäännös) sekä tarkoituksen selvittämiseksi tehdään n. 30 x 30 cm:n kokoisia koekuoppia ja kairauksia käsikairalla. Havaitut muinaisjäännöskohteet valokuvataan ja niiden ympäristöstä kirjataan maasto- ja maisemaselvityksiä sekä mahdolliset taustatiedot. Muinaisjäännösten sijainti mitataan gps-paikantimella, jonka tarkkuus on +/- 3-6 m.

Kongasjärven kaava-alue tarkastettiin pääosin pintahavainnoimalla, rannan lähellä kairattiin jonkun verran. Koekuoppia tai -pistoja ei kivisen maaperän takia tehty.

3. Geologia, topografia ja maisema

Kartta 5. 2 m-DEM korkeusmalli, hankealueen raja violetina viivana, mj-rekisteriin merkityt kohteet punaisena pisteenä. Maanmittauslaitoksen laserkeilausaineisto 11/2020. Vesialueet VPD 2.

Kaava-alue sijaitsee Oulunjärven pohjoispuolella Kainuun vaara-alueen länsilaidalla. Lähialueen korkein vaara on Rahikkalanvaara, joka kohoa noin 60 m ympäristöstään. Vaarojen rinteet ovat pääosin eri paksuisen moreenipatjan peittämiä. Alavat alueet ovat soistuneet.

Mannerjäättikkö vetäytyi seudulta noin 10200–9900 vuotta sitten jolloin Kongasjärvi oli kapeana lahtena muinaisessa Ancyliusjärven. Entisellä matalan veden vyöhykkeelle korkeimman rannan (noin 180 m mpy) alapuolelle syntyi runsaasti pieniä järviä ja lampia, joiden rannat ovat usein soistuneet. Alueella kasvoi alunperin kuusivaltainen sekametsä, metsätalouden myötä laajoille alueille on istutettu mäntyä. Asutusta on syntynyt sekä mäillä että järvien rannoilla.

3.1. Valokuvat ja maastokuvaukset

Kartta 6. Inventoidut alueet vihreänä ja kuvauspaikat turkooseina kolmioina; kaava-alue rajattu violetilla viivalla. Maanmittauslaitoksen peruskarttarasteri 1:20 000, 2/2021.

Kuva 1. Ranta-alueen länsipäässä, kuvattu länteen.

Kuva 2. Yleisessä käytössä oleva kota. Kuvattu lounaaseen.

Kuva 3. Vääränpuronniemen ranta-alue kuvattu itään

Kuva 4. Vääränpuron itäpuolella oleva tasainen reheväkhö. kangas, kuvattu kaakkoon.

Kuva 3. Vapaa-ajan rakennus alueen itäreunalla.

Kuva 4. Myöhään liikkeellä oleva auringonottaja.

4. Alueen aiempi maankäyttö

Esihistoriallisesta asutuksesta, joka on ollut mahdollista seudulla noin 9 500 vuotta, on löydetty vain tarkemmin ajoittamattomia kohteita. Järven itäpäässä ja sen pohjoispuolella on useita esihistoriallisia pyyntikuoppakohteita; yksi kivikautinen asuinpaikka, Pikariniemi, sijaitsee 5 km itään Paakanajärven länsirannassa.

Uuden ajan pysyvää asutusta syntyy alueella 1700-luvulla tai 1800-luvun alkupuolella. Vuoden 1860 pitäjänkartassa lähiseudulle (n. 1,5–4 km kaava-alueesta) on merkitty 4 taloa, kaikki ilman nimeä – kyseessä lienevät järven lounaispuolella Kongasmäellä Heikkilä ja Tervola, järven itäpuolella Rahikkalanvaaran rinteellä Rahikkala sekä autioksi jäänyt talo Paakananjärven Pikariniemellä. Järven lounaisrannalle, melkein kaava-aluetta vastapäätä, on merkitty kolme torppaa – Meteliniemen torppa, Vilpulan torppa, kolmannen nimi on epäselvä. Järven kaakkoispuolella oli Salmenjoen torppa ja Osmankajärven Lapinniellä Lapinniemen torppa. Kauempana oli muita taloja, nekin pääosin ns. mäkiasutusta sekä torppia.

Tervanpoltosta tuli 1800-luvulle mennessä monen talon pääelinkeino; alueella on runsaasti tervahautoja, myös aivan syrjäisillä paikoilla. Tukinhankinnan merkitys kasvoi, kun Vaalan niskassa valmistui 1800-luvun loppupuolella iso teollinen sahalaitos.

5. Tulokset

Lestijärvellä, 23.2.2021

Hans-Peter Schulz

6. Aineistoluettelo

Digitaalinen aineisto:

Geologian tutkimuskeskus,
<http://gtkdata.gtk.fi/Maankamara/index.html>

Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto, <http://www.vanhakartta.fi/>

Kapsi ry, >wms-server <http://tiles.kartat.kapsi.fi/ortokuva?>

Museovirasto: Kulttuuriympäristön palveluikkuna, arkeologiset kohteet ja kulttuuriympäristön tutkimusraportit
arkeologia, Puolanka
https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_kohde_list.aspx
https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/r_raportti_list.aspx

Maanmittauslaitos,
<http://vanhatpainenutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Maanmittauslaitos, avoimien aineistojen tiedostopalvelu,
<https://tiedostopalvelu.maanmittauslaitos.fi/tp/kartta>